

نشریه دانشکده ادبیات تبریز

تابستان سال

۱۳۴۰

بقلم حاج حسین نخجوانی

معرفی کتاب مجمع محمود

هیئت تحریریه دانشکده ادبیات از بنده تقاضا فرمودند که درباره کتاب مجمع محمود تألیف محمود میرزا قاجار شرحی نوشته کتاب نامبرده را معرفی نمایم حسب الامر شرح کتاب نامبرده و معرفی آن بمطالعه قارئین محترم میرسد کتب خطی که هنوز بطبع نرسیده و در کتابخانه‌های خصوصی از نظرها پنهان است معرفی آن بجامعه ادب دوستان از اهم فرایض است.

مجمع محمود کتابیست خطی ادبی تاریخی تألیف محمود میرزا پسر ششم یا هفتم فتحعلی شاه قاجار که بنام پدرش نوشته محمود میرزا در میان پسران فتحعلی شاه ادیب فاضل شاعر و دانشمند بوده و از سایر علوم نیز بی بهره نبود این مجموعه نه کتابست که شرح وتفصیل آنها ذیلاً نوشته میشود این کتاب با خط نستعلیق زیباروی کاغذهای آهاری شده نوشته شده طول کتاب چهل و عرض آن بیست هفت سانتیمتر است نه عدد سر لوح

دارد کلیه صفحات کتاب ۷۳۰ صفحه بوده و با جدولهای طلا و آبی جدولکاری شده و هر صفحه آن ۲۵ سطر و هر سطر ۱۷ سانتیم با یک جلد منقش گلداز اصفهان مجلد شده است روی جلد طرف راست اینمصرع ثبت شده (بخ بنخ از مجمع محمود که اوراق نکوش) در طرف دیگر مصرع آخر (از پریشانی ایام پریشان نشود) ثبت شده در قسمت پایین جلد طرف راست کلمه (مجمع) و در طرف چپ (محمود) مسطوراست بتاریخ ۱۲۴۶ این کتاب از حیث خط و تذهیب بسیار عالی انجام پذیرفته .

اول کتاب

اول دفتر بنام ایزد دانا صانع و پروردگار وحسی و توانا خدائی راسپاس لازم است که ذات پاکش از همه علت مبرا و معری است پروردگاری که پیش از بنای عالم هستی بچندین هزار سال جزئیات و کلیات جهان در نزد ذات همایونش مرتسم و مشهود بود و صور اشیا در بر مشاهده علمی او پیدا و هویدا هر سری که برخلاف حکمش [بود] از بخت نامساعد بسی رنج دید و هر که شاهراه بندگیش پیمود عاقبت محمود آمد بعداً شمه‌ای در دیباچه کتاب قلمفرسائی کرده و فهرست نه کتاب را بدینطریق بیان میکند :

- ۱- (سفینه محمود) از صفحه ۱ الی ۲۴۹ در ذکر شعرای معاصر .
- ۲- (منتخب محمود) از صفحه ۲۵۱ الی ۲۷۱ در ذکر احادیث و معجزات حضرت خاتم الانبیاء ﷺ .
- ۳- (گلشن محمود) از صفحه ۲۷۳ الی ۳۱۱ در تفصیل و تعداد اولاد و احفاد فتحعلی شاه قاجار ذکوراً و اناثاً حیا و میتاً و تاریخ زندگانی آنها و شرح حال هر یک از اخوان مؤلف که حکم روای کجا و علم حکمرانی در چه مملکت برپای دارند .
- ۴- (نقل مجلس) در حاشیه مسطوراست در اسامی زوجات و دختران فتحعلی شاه .
- ۵- (مخزن محمود) از صفحه ۳۱۲ الی صفحه ۳۴۰ در کیفیت احوال عرفا

و کرامات و خوارق عادات که از ایشان بظهور رسیده .

۶- (تذکره السلاطین) از صفحه ۳۴۳ الی ۴۰۹ تاریخ مفصلی است از کیومرث تا فتحعلی شاه قاجار .

۷- (محمودنامه) از صفحه ۱۱۱ الی ۴۴۶ توقیعات دلکش و حکایات خوش را حاویست .

۸- (دررالمحمود) از صفحه ۴۴۹ الی ۶۳۹ مدایح و قصاید و غزلیات و قطعات و رباعیات از مؤلف .

۹- (بیانالمحمود) از صفحه ۶۴۰ الی ۷۳۰ سفینه ایست از شعرای متفرقه . شرح نه کتاب فوق قرار ذیل است کتاب اول سفینه‌المحمود است مؤلف در اینخصوص چنین نگاشته اما بعد این زاویه نشین گوشه عزلت و این مستمندکاشانه غربت محمود قاجار که شاخی از نهال گلستان سلطنت وبری از بوستان عزت است مصدع ناظرین میگردد و موجب کلفت مستمعین میشود که درسال خجسته فال از هجرت پیغمبر صلعم یکهزار و دویست و چهل گذشته بود در روزگار فرخنده آثار حضرت صاحبقران اعظم شیخ الملوک و رأس السلاطین ابوالمظفر خاقان پاکزاد خوش نهاد السلطان فتحعلی شاه قاجار طول الله عمره باقتضای بنده پروری و غلام نوازی به من بی بضاعت هیچ میدان از طرف قرین الشرف آن پادشاه عالم پناه حکم به تألیف کتابی در ذکر شعرای معاصرین رفت و امر با اجتماع اشعار آبدارشان شد سالی چند پیش ازین به پسران خوش بیان و منشیان رطب اللسان این امر همایون ظهور بهم رسانید از آنجائیکه طبع عالی خسرو خسروان چون همت بلندشان سرشار است نیک و بدی که در ضبط اشعار و خوب زشتی که در احوال موز و نان ثبت گردیده بود مقبول طبع مشکل پسندشان نبود تا درین روزگار باین ضعیف امر بانجام آن رفت و این مخزن لالی و گنجینه دراری را تألیف و به (سفینه‌المحمود) موسوم نمودم .

مؤلف سفینه‌المحمود را بچهار مجلس قرار داده مجلس اول در بیان نتایج افکار واحوال شاهنشاه اعظم ونوباوگان سلطنت میباشد دراین مجلس اول شرح حال فتحعلی شاه قاجار و اشعار او را نوشته . دوم شرح حال شاهزاده محمدعلی میرزا متخلص به دولت و اشعار او . سوم شرح حال محمدقلی میرزا متخلص به خسروی و اشعار او . چهارم شاهزاده محمد تقی میرزا متخلص به شوکت و اشعار او . پنجم شرح حال علینقی میرزا متخلص بوالا و اشعار او . ششم علی شاه مدعو بظل السلطان متخلص بعادل و اشعار او . هفتم شاهزاده شیخعلی میرزا متخلص بشاپور و اشعار او . هشتم شاهزاده عبدالله میرزا متخلص بدارا و اشعار او . نهم شاهزاده حیدرقلی میرزا متخلص به خاور و اشعار او . دهم شاهزاده همایون میرزا متخلص بحشمت و اشعار او . یازدهم الله ویردی میرزا متخلص به بیضا و اشعار او . دوازدهم شاهزاده احمد علی میرزا و اشعار او . سیزدهم شاهزاده جهانشاه میرزا متخلص بجهان و اشعار او . چهاردهم نواب محمد حسین میرزا و اشعار او . پانزدهم نواب طهماسب میرزا متخلص بسرور و اشعار او . چهارنفر دیگر از امراء در آخر اینقسمت با اشعار آنها نام برده ظهیرالدوله ابراهیم خان متخلص به طغرل سلیمانخان متخلص بعزت محمد قاسمخان متخلص بشوکت اللهوردیخان متخلص به حاجب .

مجلس دوم از سفینه‌المحمود در بیان خیالات وزراء و ارباب دانش که پیشکار و منظور شهریار و هر دیار بودند در اینقسمت شرح حال چهار نفر از شعرای درجه اول دوره فتحعلی شاه را بدین ترتیب بیان نموده و اشعاری از آنها مفصلاً نوشته است اول میرزا عبدالوهاب معتمدالدوله متخلص به نشاط . دوم میرزا بزرگ قائمقام . سوم فتحعلی خان صبا . چهارم محمد حسین خان متخلص بفروغ مشهور بخانلر خان . مجلس سوم از سفینه‌المحمود در بیان خیالات شعرای بلاد ایران زمین وغیره به ترتیب حروف و آنرا به پنج مرتبه قرار داده مرتبه اول در ذکر شعرای عراق

در اینقسمت مجملی در ذکر ولایات و اسامی شهرها و قصبات آن ناحیه قلمفرسائی کرده و قریب ۲۱۸ نفر از شعرای معاصرین عراق بقرار زیر نامبرده و اشعار آنها را نوشته است .

اسامی شهرها و قصبات عراق

طهران اصفهان کوپا ناین زواره اردستان فریدن چهارمحال
کروند قمشه سمیرم کاشان جوشقان نظنز قم ساوه یزد ابرقو
کلپایکن فراهان سلطان آباد بروجرد سربند دارالنشاط نهاوند ملایر
تویسرکان شرا همدان اسدآباد قزوین طالقان زنجان کروس سنندج
کرمانشاهان خرمآباد .

فهرست اسامی شعرای عراق

امید آذر ادیب اسیری آشنا اسپر احسن آرزو امید آفرین
اسیر اخگر اشراق انور آزاد آذری آق بابا انیس اکبر آتش
الفت امید اختر اخگر امید انیس پرتو پریشان بیخود بنا برهان
پروانه بیضا باقی بزمی بهجتی جواد جناب جلیس جلال جذبه جاوید
دامی مصور دانش دبیر هاتف همایون هجری واله وامق وفا وفا
وامق واثق وفا وفائی زیائی حسن حلوائی حیرت حبیب حسرت
حجاب حسینی حیران طبیب طبری طرب طرفه طلعت طبیب طالب
طبیب طبیب یاری یغما کشته کاظم گلشن کوکب کامی کوثر مایل
مجمر مشفق منصور مهدیخان کلهر محیط مشتاق مغلق مجید مجرم
مشرب مظهر مهجور مونس مایل میرزا محمد بیک آقامهدی مونس

مشفق مدهوش معلم محمدتقی بیک مایل مسرور محنت مذبذبت
 موحد مولا مجید مایل میرزا محمد حسن موحد مطلع نورعلی شاه
 نوائی نظیر نصیب میرزا نصیر نیازی نیازی نصرالله خان ناصر نظیر نشاطی
 نشاء نوید نامی سپهر سحاب سرور سروش سخا سالم ساحل سرباز
 ساغر سالک عندلیب عاشق علی عامی عارف عیسی عشرت عابد عامی
 عارض عنذی عالم عاصی عارف علی عنایت فطرت فروغی فردی فدا
 فدائی فروغ صفائی صهبا صافی صفا صباحی صافی صبور صفائی صفائی
 صبور صافی آقا محمد صادق قطره قانع قتیل قضائی راوی رفیق
 رفیعی رافع رهی ملارضا راهب رهی رهبان شرر شیدا شعله شیدا
 شیدا شائق شهیدی شوخی شکیب میرشمس الدین شباب شعف شمیم
 شائق شاهد تقی تراب ثمر خرم خرم شیخ خالد ذبیح ظریف غیرت
 غالب غنی .

مرتبه دوم در بیان خیالات شعرای فارس در این تقسیمت اندکی از اطوار و احوال
 مملکت فارس و اسامی شهرها و قصبات آن ناحیه ذکر کرده و اسامی ۳۳ نفر از شعرای
 معاصر فارس را قرار ذیل نامبرده و اشعاری از آنها نوشته .

اسامی شهرها و قصبات فارس

شیراز کوه کیلویه کازرون خشت مرودشت داراب فسا فیروزآباد
 جهرم لار شمل مینا سواحل و بنادر قیروکازری فرک کلهدار اردکان
 آباده برازجان .

اسامی شعرای فارس

ابوالقاسم بیدل بسمل بهار بیمار میرزا جانی آقا هاشم وصال

حاجب حبیب طایر طرب طبیب کوکب مشفق محروم منظور
منعم مخلص مفتون نیاز ساغر سائل عالی فردوس صفا شهرت تسلی
خاور خادم خرم خرم .

مرتبۀ سوم در بیان خیالات شعرای خراسان و هندوستان در اینقسمت مجملی
از کیفیات مملکت خراسان و اسامی شهرها و قصبات آن ناحیه ذکر نموده و قریب
۳۴ نفر از شعرای خراسان و هندوستان با شرح حال و اشعار آنها ذکر نموده است .

اسامی شهرها و قصبات خراسان

خراسان ایبورد اسفرار اسفراین ترشیز جنابد جاجرم جوین جام
خبوشان خواف سبزوار سمنان سیستان طوس غرجستان غزنین غور
قاین طبس نیشابور تربت قوچان کلات رونه نساء هرات استرآباد
جرجان دامقان .

اسامی شعرای خراسان

آزاد اقدسی بینوا پروین بیدل جدائی جوهری درویش دانش
درویش علی پرست هما همدم وافق حقیر حریف میرزا حسین حشمت
حسرت مشتاقعلی منتخب ندیم نوا عاشق رضاقلی میرزا شهاب شرر
میرشمس‌الدین توفیق تیمور خرم خرم حقیر خطیب .

مرتبۀ چهارم در بیان خیالات شعرای مازندران و گیلان در اینقسمت اسامی
شهرها و قصبات مازندران و گیلان را ذکر کرده و ۳۲۹ نفر از شعرای معاصر آن ناحیه را
با اشعار آنها ذکر نموده است .

اسامی شهرها و قصبات مازندران و گیلان

رشت لاهیجان فومن شفت کسگر انزلی آمل ساری بارفروش
اشرف هزار جریب سوادکوه نور کجور کلارستان تنکابن لاریجان .

فهرست اسامی شعرای مازندران و گیلان

اقبال اختر چاکر چماقلو وفا واقف ملاحسین حزین طوفان
کوکب مسکین ملامحمد مفتون مشفق مظهر مطیع مونس نوری
ندیم نوائی نشاطی ناظر سلطانی سید رحیم عزیز عارف فکرت
صاحب صفا شحنه خسرو خاطر .

مرتبه پنجم در بیان خیالات شعرای آذربایجان در اینقسمت قدری از ذکر
آب و هوا و کیفیت احوال مردمان آذربایجان و اسامی شهرها و قصبات آن ناحیه
ذکر کرده و ۱۷ نفر از شعرای معاصر آذربایجان با شرح حال و اشعار آنها
نوشته است .

اسامی شهرها و قصبات آذربایجان

اردبیل اهر مشکین سراب خلخال تبریز مرند ساوجبلاق
سلماس خوی شبستر دیلمقان تالش مراغه ارومی صاینقلعه .

فهرست اسامی شعرای آذربایجان

آشفته بنده برقی چشمه واله طوطی یوسف بیگ مفتون

میرزا محمد مشعوف مهدی بیگ نصرت نشاء قابل خاور خسرو خاوری. مجلس چهارم از سفینه‌المحمود در کیفیت احوال مؤلف است چند سطری از مقدمه آن جبهه دانستن سبک انشاء مؤلف نوشته میشود نام این گمنام بی نام محمود است تولدیم بعالم اندوه و غم روز سه شنبه دوازدهم شهر صفر المظفر سنه یکم هزار و دو بیست و چهارده اتفاق افتاده چهار سال در حجر والده و گوشه مه‌آسوده بودم چون دبیر عطار د قلم صدراعظم میرزا محمد شفیع از پیشگاه شاهنشاهی تقاضا به پرستاری و نگهداری بعضی از ملک‌زادگان کرد و جنابش را در چهل و شش پسر مختار فرمودند که هر کدام با عاقبت اندیش او محمود آید اختیار کند چشم متاع بینش در دکان هنر بمن افتاد و از کاخ شاهانه بکلبه محقرانه خود منزلم داد الحق آنچه سزای خدمت بود عمل کرد دوازده سال باینحال شب و روز مقیم باب صدارت بتجارب هنر و تحصیل علوم مشغول بودم بعضی اوقات در کاب شهر یاری بذهاب و ایاب همسفر بودم دوسه سفر بدار السلطنه تبریز و اوجان اتفاق افتاد سه چهار سفر بچمن سلطانیه میسر گشت پس از چند سال حسب الامر پادشاهی مرا بقصبه نیاوند که اینک برامصار از نراکت و اعتبار طعنها دارد روانه نمودند و صاحب اختیاری این ضعیف به آنجا محمول شد چندی مقیم آنجا شدم که آسمان بیوفای عمر جناب صدارت مأب را در خراب آباد قزوین با آخر رسانید يك چندی در نیاوند در اسب تازی و تیر اندازی اوقاتی معترف میگردم چنانچه بیاد دارم سپاهیان محض برای تماشا می آمدند و سران سپاه باستادی و مهارت من اعتراف آوردند رنج به من ماند و کسم آفرین نخواند پنداشتم این مایه را پایه نیست بمشق خط و تعلیق اوقات مصروف ساختم شیوه خطم باعث خط و ربط از باب فن آمد و صفحه سیاه مشتم را خوش نویسان سرمشق خود نمودند بجز حسرت طرفی نه بستم و بیک کلمه تحسین شاد نکردیدم مگر فتح باب از نجوم و احکام کرد و در آن فن کاری کرد اگر هیچ مقدور نگردد سبب و بلال اختر بختم مشخص گردد غنیمت است مدتی در آن

زحمات بودم از کواکب طالع خود پست تری در آسمان نیافتم .
 باچنین عمری که پیش از برق نیست   گر بگریی و ربخندی فرق نیست
 بخاطرم آمد که از علم طب و حکمت الهی ریاضتی کشم تا راحت شوم زمانی
 متمادی در آن باب استراحت و خواب را بر خود حرام نمودم بهر کس گفتم طبیبم تن
 بدرد میداد و درمانم میخواست چون چنین دیدم ازین دو علم نیز چشم بستم چندی
 در ساختن عمارات خوب و قصور مرغوب قدم نهادم با بضاعت مزجات باندک وقتی
 قلعه‌های رویین‌دژ و کاخهای همایون و سراهای عالی و مدارس و مساجد که هر یک
 مقام محمودند در نهانند بهشت مانند مهیا گردید لیکن کنگره بروجش آیه حسرت
 خواندن گرفت و از صفحه گلزارش خار ندامت شکفت غنچه‌های مراد برایم گل
 حسرت آمد بی‌محابا در کوی و برزن شهر عشق قدم نهادم در آنملک نیز از آن حرف
 آشنائی ندیدم و نشنیدم گفتم ذلت تمام از عزت ادای کلام منظوم و دانستن علم عروض
 و قافیه و اوزان شعر مرفوع خواهد گشت پس بشوق بی‌نهایت و سعی بیرون‌ازدرایت
 میل بتألیف کتابهای مفید نموده نظماً و نثراً چهل هزار بیت بیادگار از خود گذاشتم
 بالجمله امسال که سال اندر هزار و دو بیست و چهل است سفر سلطانیه و زیارت خاکپای
 همایون شهریاری بنده نوازم روزی آمد میل خاطر مبارکش به تألیف کتابی در کیفیت
 احوال و اقوال شعرای معاصرین و اخوان انصاف آیین یافتم لابد قلمی از قلمدان
 دانش بیرون آوردم و همت به تألیف این کتاب نمودم در این حالت چشم آن دارم که
 دیده مروت گشایند و چشم رحمت بمن آرند سیما حضرت ظل‌اللهی که اگر بخواند
 محمودم و براند مردود .

کتاب دوم از مجمع محمود (منتجب‌المحمود) است که در ذکر احادیث و
 معجزات خاتم الانبیاء صلعم میباشد. کتاب سوم از مجمع (گلشن محمود) موسوم است
 در این کتاب شرح و تفصیل و تعداد اولاد فتحعلی شاه را ذکر و اواناً با تاریخ زندگانی

ایشان بطور تفصیل بیان نموده هر کدام از آنها طبع شعری داشته اشعار او را نیز نوشته
اولاد ذکور فتحعلی شاه را چهل و هشت نفر نوشته و اسامی آنها بقرار زیر است :

۱- محمد علی میرزا متخلص بدولت ۲- محمد قلی میرزا متخلص بخسروی
۳- محمد ولی میرزا متخلص بوالی ۴- عباس میرزا نایب السلطنة ۵- حسین قلی
میرزا ۶- حسنعلی میرزا ۷- محمد تقی میرزا متخلص بشوکت ۸- علینقی
میرزا ۹- شیخعلی میرزا متخلص بشاپور ۱۰- علیخان ظل السلطان ۱۱- عبدالله
میرزا متخلص بدارا ۱۲- امامیوردی میرزا متخلص بداور ۱۳- محمد رضامیرزا
متخلص بافسر ۱۴- بنده درگاه محمود متخلص باسم خود ۱۵- حیدر میرزا
متخلص بنخاور ۱۶- همایون میرزا متخلص بحشمت ۱۷- اللهویوردی میرزا متخلص
به بیضا ۱۸- اسماعیل میرزا ۱۹- احمد علی میرزا متخلص باسم خود ۲۰-
علیرضامیرزا ۲۱- کیقباد میرزا ۲۲- بهرام میرزا ۲۳- شاپور میرزا ۲۴- ملک
قاسم میرزا ۲۵- منوچهر میرزا ۲۶- هرمز میرزا ۲۷- ایرج میرزا ۲۸-
کیکاوس میرزا ۲۹- شاه قلی میرزا ۳۰- محمد مهدی میرزا ۳۱- کیخسرو
میرزا ۳۲- کیومرث میرزا ۳۳- جهانشاه میرزا ۳۴- سلیمان میرزا ۳۵-
فتح الله میرزا ۳۶- ملک منصور میرزا ۳۷- بهمن میرزا ۳۸- سلطان محمد
میرزا ۳۹- سلطان سلیم میرزا ۴۰- سلطان مصطفی میرزا ۴۱- سلطان ابراهیم
میرزا ۴۲- سیف الله میرزا ۴۳- یحیی میرزا ۴۴- ذکریا میرزا ۴۵- محمد
امین میرزا ۴۶- سلطان حمزه میرزا ۴۷- سلطان احمد میرزا ۴۸- طهمورث
میرزا .

کتاب چهارم از مجمع (نقل مجلس) موسوم است این کتاب را به سه مجلس
تقسیم نموده مجلس اول اسامی و شرح حال بعضی از بنات حمیده صفات فتحعلی شاه
را که شاعر بودند با اشعار آنها ذکر نموده عبارت از یازده مخدرات است با اسامی زیر:

هلال طیبہ ملک مخفی عفت سلطان عصمت فخری صاحبہ
تاج الدولہ ضیاء .

مجلس دوم شرح حال بعضی از مخدرات پرده عصمت و عفاف حرم سرای
پادشاهی و بعضی از زنان اخوان مؤلف که شاعره بودند نوشته واسامی آنها بدینقرار
است: آقا صاحبہ مستوره نوش عفاف قمر .

مجلس سوم در ذکر شعرای نسوان سایر بلاد ایران است واسامی آنها بدینقرار
است: زیور حیاتی رشحه شهناز واسامی بعضی از شعرای نسوان روزگار سلف
را نیز علاوه نموده بدین قرار: لاله خاتون مطربہ مہری مہستی نورجہان
بیکم عایشہ عصمت عفتی .

کتاب پنجم از مجمع محمود (مخزن المحمود) است در این کتاب اسامی
و شرح حال ۷۳ نفر از عرفا و مشایخ عرب و عجم را با اوضاع و احوال و روایات
آنها مفصلاً بیان نموده .

کتاب ششم از مجمع محمود تذکرۃ السلاطین است در این کتاب از پادشاهی
کیومرث تا پادشاهی فتحعلی شاه قاجار به ترتیب زیر تاریخ سلاطین را مفصلاً ذکر
نموده است :

پیشدادیان کیانیان ساسانیان بنی امیہ صفاریہ سامانیان بنی عباس
غزنویان غوریان دیلمیان آل بویه طبقہ اول سلجوقیان طبقہ دوم سلجوقیان
اتابکان اسماعیلیان قراخانیان سلاطین مغول ایلکانیان کورکانیہ سلاطین
صفویہ افشاریہ زندیہ تارسیدہ بقاجاریہ و شرح حال سلسلہ قاجار را بطور تفصیل
از فتحعلی خان قاجار تا سلطنت فتحعلی شاه بیان نموده اسامی حکام ولایات کہ اغلب
آنها پسران فتحعلی شاه بودند نوشته همچنین شرح احوال نہ صنف از طبقات و رجال
دورہ فتحعلی شاه را بدین طریق ذکر نموده صنف اول اقربا و منشیان . صنف دوم

امرا و قاجار . صنف سوم وزراء . صنف چهارم سران سپاه . صنف پنجم علما و مجتهدین
صنف ششم حکمای الهیین . صنف هفتم عرفا . صنف هشتم شعرا . صنف نهم منجمین
اسامی صنف هشتم را که شعرای دوره فتحعلی شاه است از نظر قارئین محترم میگذرانیم
فتحعلی خان صبا که در تاریخ وفات وی مؤلف کتاب قصیده و ماده تاریخی گفته که
چند بیت نوشته میشود :

ایدریغا که منکسف گردید	مهر تابان آسمان سخن
داد کز کین دهر حادثه زای	رفت بر باد خاندان سخن
ایدریغا به مهند خاک آسود	مهدی آخر الزمان سخن
آه و افسوس بست رهزن مرگ	راه از کین بکاروان سخن
حیف و صد حیف از صبا کش طبع	بود دریای بیکران سخن
الغرض رفت چون بسوی جنان	آن کهن میر دودمان سخن
گفت محمود بهر تاریخش	حیف شد از جهان جهان سخن ۱۲۳۸
میرزا سید محمد متخلص بسحاب	محمد حسین خان متخلص بطایر شیرازی
میرزا محمد علی آشتیانی متخلص به مایل	میرزا تقی علی آبادی متخلص بصاحب
میرزا رحیم شیرازی متخلص به بیدل	میرزا محمد رضای اصفهانی متخلص به منصور
میرزا صادق وقایع نگار مروزی متخلص بهما	میرزا فضل الله شیرازی متخلص بخاوری
میرزا معصوم کوزه کنانی متخلص بخاوری	حسنعلی بیگ متخلص به شرر
میرزا همدانی متخلص بطرب	میرزا عبدالله خراسانی متخلص بشهاب
میرزا آقا محمد	کاظم والہ حاج سید محمد فریدنی متخلص بآتش
احمد بیگ متخلص باختر	محمد باقر بیگ متخلص به نشاطی
سید ابوالحسن جندقی متخلص بحریف	مهدی بیگ شقاقی
میرزا احمد متخلص بکشته کاشانی	آقا حسن نهبانندی معلم
میرزا محمدعلی کشمیری متخلص بآزاد	میرزا محمود مازندرانی متخلص بچاکر

میرزا عبدالوهاب اصفهانی متخلص بقطره میرزا ابوالحسن نهاوندی متخلص بامید
میرزا جعفر نهاوندی متخلص بساغر یوسف نهاوندی متخلص بهانیس عبدالله بیک
متخلص بوفائی آشتیانی در آخرین کتاب بعضی از ظرافتهای دلکش و برخی از عجایب
ایام و حکایات شیرین و مطایبات شنیدنی سخن گفته است .

کتاب هفتم از مجمع محمود محمود نامه است این کتاب عبارت از بعضی توقیعات
و مراسلات و رؤیای صادقه است کتاب هشتم در رالمحمود عبارت است از مادیح و قصاید
و غزلیات و قطعات و رباعیات از صفحه ۴۴۹ الی صفحه ۶۳۸ ، از مؤلف کتاب که
قریب ۱۹۰ صفحه است هر صفحه پنجاه بیت بانضمام حواشی در حدود دوازده هزار
بیت است .

کتاب نهم از مجمع محمود (بیانالمحمود) است سفینه ایست از شعرای سابق
و لاحق و اشعار آنها که شرح حال و تاریخ ندارد در آخر این کتاب میرزا محمد تقی
متخلص به سپهر قصیده و ماده تاریخی گفته که چند بیت نوشته میشود :

در بیان خوش که این فرخ بیان آراستی

جبرئیل آراست کوئی معنی فصل الخطاب

باری این نامه چو نامی شد ز نام شهریار

دادگر فتحعلی شد خسرو مالک رقاب

زد بتاریخش رقم کلک همایون سپهر

(کاین بیان از هر زبان محمود چون چارم کتاب)

۱۲۴۱

محمود میرزا نیز در تاریخ تألیف مجمع محمود قصیده بسیار شیوایی سروده
و ماده تاریخ تألیف کتاب را نیز گفته است :

بخ بخ از مجمع محمود که اوراق نکوش

از پریشانی ایام پریشان نشود

ننگرد تا بمعانی بدیعی هرگز
 مرد دانای سخن سنج سخندان نشود
 مشکل عقل جهان دیده نگرده آسان
 هم ازین مجمع اگر مشکلیش آسان نشود
 بحر مواج معانیست که با قطره او
 همسر البقیم و قلزم و عمان نشود
 گلشنش را که بود غیرت گلزار جنان
 دست فرسود خزان از بد دوران نشود
 پیش خورشید اگر مخزن او باز کنند
 تادم حشر دیگر ظاهر و رخشان نشود
 فردی از منتخبش گر بر حسان خوانند
 عجب از واله ازین مرحله حسان نشود
 وصف دیوانش نه در قوه تقریر بود
 زین نکوتر بجهان دفتر و دیوان نشود
 فردی از دفتر او خواند اگر شاعر طوس
 نیست منصف اگر از گفته پشیمان نشود
 ثانی سیم مثنایش توان خواند از چه
 گفته کس بجهان ثانی قران نشود
 چکند شاعر شروان اگر از خجالت طبع
 سوی دربند عدم راست ز شروان نشود
 این فصاحت که در او هست گراگه گردند
 از خجالت بعرب قصه سحبان نشود

الغرض گشت چو این مجمع هر غوب تمام
 بطریقی که در آفاق به از آن نشود
 خواست محمود چو از پیر خرد تاریخش
 گفت (این مجمع محمود پریشان نشود)

۱۲۳۵

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی